

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ ECOLOGICAL TOURISM IN UKRAINE: TRENDS IN MANAGEMENT AND DEVELOPMENT

УДК 379.85

Лисенко В.В.

к.е.н, доцент, доцент кафедри менеджменту
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

Лисенко В.П.

к.с.-г.н, доцент, професор кафедри інформаційних технологій, консалтингу і туризму

Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

Піддубна Л.В.

к.ф.н, доцент, доцент кафедри економіко-математичних методів та інформаційних технологій
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглянуто проблеми розвитку екологічного туризму в Україні. Показано економічне та соціальне значення туризму для сталого розвитку територій. Розкрито актуальність, визначено складові елементи раціонального управління. Визначено пріоритетні завдання розвитку екологічного туризму в країні. Окреслено тенденції та перспективи розвитку екологічного туризму.

Ключові слова: екологічний туризм, управління, розвиток, сучасні тенденції, стратегія, сталий розвиток.

В статье рассмотрены проблемы развития экологического туризма в Украине. Показано экономическое и социальное значение туризма для устойчивого развития территорий. Раскрыта актуальность, определены составляющие элементы рационального управления. Определены

приоритетные задания развития экологического туризма в стране. Очерчены тенденции и перспективы развития экологического туризма.

Ключевые слова: экологический туризм, управление, развитие, современные тенденции, стратегия, устойчивое развитие.

The article deals with the problems of development of ecological tourism in Ukraine. Economic and social value of tourism for sustainable development of territories is shown. The actuality is revealed, components of rational control are defined. The priority tasks of development of ecological tourism in the country are determined. The trends and prospects of development of ecological tourism are outlined.

Key words: ecological tourism, management, development, modern trends, strategy, sustainable development.

Постановка проблеми. Термін «екологічний туризм» зустрічається в різних контекстах сьогодні досить часто. Причиною цього є зростання інтересу до «м'яких» форм організації туризму, які отримали в тому числі назву «приороорієнтовані» або «соціально відповідальні», з огляду на те, що людство, нарешті, усвідомило згубні глобальні наслідки своєї індустріальної діяльності. Посилення уваги розвитку туризму в Україні зумовлене високим туристичним потенціалом, який у більшості регіонів використовується слабо. Дані статистики свідчать про наявність дисбалансу туристичних потоків міжнародного і внутрішнього туризму. За даними офіційної статистики, у 2016 р. частка громадян України, які виїхали за кордон за допомогою суб'єктів туристичної діяльності, становила близько 80,8%, тоді як аналогічний показник щодо внутрішніх туристів – лише 17,8% (у розвинених країнах на частку внутрішнього туризму припадає 80–90% поїздок) [1].

Однією з проблем низької уваги місцевих органів влади є слабка мотивація розвитку туризму, відсутнє бачення економічної та соціальної ефективності, що розраховуються за науково обґрунтованими методиками. Незважаючи на те що світова громадськість проголошує туризм як економічний феномен, який має високі темпи зростання і закликає сприяти інвестиціям у туризм як фактору сталого розвитку, в більшості українських регіонів усі програми розвитку носять переважно декларативний характер

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз публікацій із проблем розвитку туризму

показує інтерес до дослідження екотуризму, який можна пояснити і модним трендом, і практичною актуальністю теми.

Значний внесок у розвиток теоретичної основи екологічного туризму зробив О. Дмитрук [2], який визначив принципи, функції та завдання, а також інтеграційні та стабілізаційні основи екологічного туризму. Стан та проблеми розвитку екологічного туризму на теренах національних природних парків і біосферних заповідників України проаналізували В. Гетьман, Я. Олійник [3] та ін.

Осмилення сучасних тенденцій у туристичній діяльності, у тому числі визначення сутності екологічного туризму, було зроблено Міжнародною організацією екотуризму (TIES). У матеріалах цієї організації зазначалося, що «екотуризм» – це відповідальні подорожі до природних зон регіонів, збереження навколишнього середовища і підтримка добробуту місцевого населення [4].

Нині науковці та практики виділяють чотири види екотуризму та екотурів:

1. Науковий туризм (участь у різноманітних дослідженнях природи, здійснення польових спостережень, науково-дослідні експедиції, а також польові практики студентів).

2. Тури історії природи (пізнання навколишньої природи й місцевої культури; сукупність навчальних, науково-популярних і тематичних екскурсій).

3. Пригодницький туризм (активний спосіб переміщення та відпочинку на природі (outdoor), альпінізм, скелелазіння, льодолазіння, спелеотуризм, гірський і пішохідний туризм, водний, лижний і гірськолижний туризм, каньйонінг, кін-

ний туризм, маунтбайк, дайвінг, парапланеризм тощо).

4. Подорожі в природні резервати (атрактивність унікальних та екзотичних природних об'єктів і явищ, перетворення екологічних екскурсій у шоу) [5].

Постановка завдання. Екологічний туризм – доволі новий вид економічної діяльності на теренах України. У статті ми прагнемо проаналізувати сучасні тенденції управління та розвитку екологічного туризму на території України і підкреслити його подальші перспективи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше термін «екотуризм» був запропонований мексиканським економістом-екологом Гектором Цебаллос-Ласкур'єю в 1980-ті роки, коли в пріоритетах туристів намітилися явні зміни. Замість жаркого сонця все частіше перевага стала надаватися тінистим лісам, а замість великих міст – поселенням традиційних народностей [6].

Сьогодні існує кілька десятків визначень екологічного туризму, більшість яких зводиться до природоохоронного змісту. Провівши аналіз більшості термінів, можна представити якесь об'єднане і повне тлумачення даного терміну. Екологічний туризм, або екотуризм, – подорож із відповідальністю перед навколишнім середовищем по відношенню до непорушених природних територій для вивчення і насолоди природою і культурними пам'ятками, яка сприяє охороні природи, надає «м'який» вплив на навколишнє середовище, забезпечує активну соціально-економічну участь місцевих жителів і отримання ними переваг від цієї діяльності. Можна сказати, що екотуризм – це гармонійне спілкування природи і людини, за якого відбувається взаємний обмін. Природа не страждає від впливу людини, отримує від нього користь, наприклад: охорону й реставрацію історичних пам'яток, створення національних парків і заповідників, захист берегів, збереження лісів та ін.; аналогічно і людина бере собі потрібне, не порушуючи природного балансу.

Більшість видів туризму сприятливо впливає на соціально-економічний добробут тих територій, де розвивається, але часто призводить до екологічних та антропогенних проблем. Єдиний вид туризму, який не призводить до зміни або погіршення екології природних зон туристичних територій, а навпаки, створює умови для підтримки і збереження всіх видів природних ресурсів, – це екологічний туризм, що дуже важливо в сучасному світі за наявної загрози екологічної катастрофи і безвідповідального ставлення людини до планети й усього, що було створено на ній задовго до появи людей. Екотуризм істотно відрізняється від інших форм своїм позитивним впливом на сталий розвиток природних територій, виражений у балансі екологічних, соціально-культурних та економічних впливів туризму.

Різноманітність, неповторність, несхожість, привабливість і широта українських ландшафтів, ще не охоплених процесами урбанізації, доволі суттєві, але Україна все ж не займає високих позицій серед країн, що спеціалізуються на екологічному туризмі. Причинами цього є такі: по-перше, в Україні належним чином не розвинений жоден вид туризму порівняно з іншими країнами, на які варто рівнятися; по-друге, переважна більшість проблем – через відсутність мотивацій, бажань і хорошого фінансування, тобто ефективної системи менеджменту. У сучасному світі люди навчилися продавати найбожевільніші і, по суті, непримітні об'єкти. Однак тут нічого не потрібно вигадувати, слід тільки правильно розставити пріоритети в просуванні туристських об'єктів, зокрема екологічних природних зон. Існують приклади навіть слаборозвинутих країн, які мають високу популярність серед екотуристів, такі як Кенія, Танзанія, Беліз, Еквадор, Лаос, Непал тощо.

Узагальнюючи вищевикладене, можна виділити найбільш важливі складові компоненти для раціонального управління у сфері екотуризму:

- розроблення дієвої стратегії розвитку екотуристичної діяльності на рівні країни з виділенням специфіки кожного окремого регіону, міста, населеного пункту;
- залучення місцевих громад до формування стратегій, використання ресурсів і участі у відповідальності за результати;
- просвіта туристів, тобто створення деяких освітніх турпродуктів із природознавчою спрямованістю, націлені на розширення знань і навичок туристів;
- збереження екосистем, яке передбачає дбайливе використання ресурсів на маршруті, участь туристів і туроператорів у компаніях із захисту дикої природи;
- повага до звичаїв і традицій місцевих громад, що призводить до можливостей міжкультурного обміну.

У підсумковому документі Конференції ООН зі сталого розвитку РІО + 20, проведеної в Ріо-де-Жанейро в 2012 р., вказується, що сталий туризм може робити значний внесок у розвиток, забезпечувати створення робочих місць і відкривати можливості в галузі торгівлі, веде до підвищення добробуту, створення джерел доходу в місцевих громадах, надаючи підтримку місцевій економіці, а також поліпшенню середовища проживання людини і природного середовища у цілому. У підсумковому документі до сталого туризму віднесено екотуризм і культурний туризм [7].

У територіальному плані екотуризм зазвичай розвивається в межах об'єктів природно-заповідних фондів (ПЗФ). Це заповідники, національні і природні парки, заказники, культурні ландшафти, пам'ятки природи та ін.

Так, у табл. 1 показано наявні статистичні дані за останні роки, що стосуються діяльності заповідників та національних природних парків України, згідно з якими помітні деякі розбіжні тенденції. З одного боку, зростає кількість об'єктів ПЗФ, загальні площі, наявні туристичні маршрути, залучені працівники та витрати на утримання, а з іншого – майже не змінюється чисельність місць стаціонарних рекреаційних об'єктів і суттєво зменшується кількість відвідувачів ПЗФ. Звісно, ці дані не відображають повноцінну тенденцію сучасного перебігу подій через відсутність статистики останніх років, а також тимчасову втрату певної частини території країни. Але відсутність статистичної інформації – це також певна інформація, яка свідчить про малий рівень зацікавленості держави у стратегічному розвитку екологічного туризму і формуванні цілої сфери економічної діяльності, здебільшого зацікавленість у розвитку лишається на рівні самих учасників (місцевих підприємців, громад, обласних та районних адміністрацій).

Під дією різних факторів, що впливають на розвиток екологічного туризму останнім часом, проявилось кілька сучасних тенденцій. По-перше, екологічний туризм набуває все більшої різноманітності, оскільки виникають нові форми і прояви. По-друге, відбувається все більша інтеграція екотуризму з іншими видами туризму і галузями туризму. Наприклад, екологічний туризм уже став частиною масових напрямків у багатьох культурно-пізнавальних або пляжних турах як екскурсійний складник виступає короткострокове відвідування заповідників, національних парків та інших охоронюваних природних територій. У нашій країні великою популярністю користується самодіяльний і спортивний туризм, частково відповідний

західному «пригодницькому» туризму. Так, для людини, яка народилася й усе життя проживає в місті, серед автоматичних систем та комп'ютерних технологій, опинитися на відпочинку в горах, серед лісів у наметах – це нові відчуття. Звичайно, ті, хто хоче, щоб ці відчуття були максимально безпечними, шукають компанії, які готові виступити організаторами даного відпочинку (страхування, складання ефективного маршруту, контроль над непередбачуваними ситуаціями тощо), тож дана діяльність може бути успішним бізнесом для місцевих мешканців, які добре знайомі з місцевістю і мають здібності організаторів.

В окремих областях України (переважно західні та південні регіони) за рахунок власних можливостей та ініціативи вже досить активно йде процес розвитку екологічного туризму, проте цей напрям слід об'єднати в єдину загальнонаціональну стратегічну політику, метою якої повинно стати соціально-економічний розвиток регіонів і збереження їх природної і екологічної рівноваги.

Пріоритетними завданнями розвитку екологічного туризму в країні є:

- підготовка кваліфікованих фахівців для галузі;
- розроблення широкого асортименту нових продуктів екотуризму;
- використання гнучкої цінової політики;
- допомога держави в просуванні екотуристичних продуктів на світовий ринок;
- спільна робота регіональної влади і місцевого самоврядування в управлінні розвитком екологічного туризму в регіональних об'єктах ПЗФ;
- залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, мотивуючи їх участь, наприклад, спрощенням податкових обтяжень або прагненням ділових людей брати участь у розвитку регіону.

Таблиця 1

Характеристика об'єктів природно-заповідних фондів України з погляду тенденцій управління розвитком екологічного туризму по роках [8]

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.*	2015 р.*	2016 р.*	2013 р. до 2010 р.,%
Кількість об'єктів ПЗФ, од.	45	50	63	64	-	-	-	144,4
Загальна площа об'єктів ПЗФ, тис. га	1310,5	1382,8	1565,2	1576,1	-	-	-	120,3
Ємність стаціонарних рекреаційних об'єктів, місць	42609	43016	43294	42953	-	-	-	100,8
Кількість відвідувачів об'єктів ПЗФ, тис. осіб	3891,2	3387,2	3793,3	2860,2	-	-	-	73,5
Кількість туристичних маршрутів, од.	250	269	319	345	-	-	-	138
Всього залучених працівників у роботі об'єктів ПЗФ на кінець року, осіб	4260	4470	5101	5130	-	-	-	120,4
Витрати на утримання об'єктів ПЗФ, тис. грн.	159920,5	212839,9	273627,3	265554,1	-	-	-	166

*Дані офіційної статистики відсутні

Висновки з проведеного дослідження. Екологічний туризм сьогодні – це комплексний міждисциплінарний напрям, що забезпечує взаємозв'язок інтересів туризму, культури та екології.

Україна з її потужними рекреаційними ресурсами може стати однією з найбільш привабливих країн не лише Європи, а й світу, якщо розробить і впровадить стратегію природноорієнтованого туризму, екотуризму. У результаті розвитку екотуризму збережеться природна краса унікальних територій країни. До того ж доходи від екологічного туризму будуть внеском у розвиток економіки. А раціональне використання природних і культурно-історичних туристичних ресурсів дасть змогу уникнути багатьох негативних наслідків масового туризму. Але для збереження пам'яток природи людство повинно навчитися демократичному спілкуванню з нею. Не варто забувати, що пропагувати дбайливе ставлення до природи потрібно завжди і всюди, тож починати треба з грамотної системи управління еколого-туристичним ресурсом країни і виховання адекватного громадянського суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Туристичні потоки 2000–2016. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm.
2. Дмитрук О.Ю., Дмитрук С.В. Екотуризм: навч. посіб. К.: Альтерпрес, 2009. 358 с.
3. Олійник Я.Б., Гетьман В.І. Екологічний туризм на теренах національних природних парків і біосферних заповідників України в міжнародний рік екотуризму та гір. Вісн. Київ. націон. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія «Географія». 2002. Вип. 48. С. 5–11.
4. Халімовська І.В. Екологічний туризм як чинник розвитку сучасного суспільства. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2016. № 67. С. 89–96.
5. Піменов В.Г. Розвиток екологічного туризму в Україні: основні поняття, проблеми, сучасний стан. Вісник ХДАК. 2018. Вип. 52. С. 198–208.
6. Вишневецький В.І. Екологічний туризм. К.: Інтерпрес ЛТД, 2015. 140 с.
7. Методичні матеріали для впровадження освітнього модуля «Основи стратегії сталого розвитку в Україні»: Програма розвитку ООН в Україні, Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта». URL: http://www.sd4ua.org/wpcontent/uploads/2015/02/metod_materialy_do_modulyu.pdf.
8. Статистичний бюлетень «Заповідники та національні природні парки України» / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_zpar_bl.htm.

REFERENCES:

1. Turystychni potoky 2000-2016 [Electronic resource]: Dergavna slugba statystryky Ukrainy – Mode of access: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm
2. Dmytruk O.U and Dmytruk S.V. (2009) Ecoturizm [Ecological tourism]. Kyiv: Alterpres, 358 p.
3. Oliynyk Y.B. and Getman V.I. (2002) Ecological tourism on the territory of national natural parks and biosphere reserves of Ukraine in the international year of ecotourism and mountains. Visnyk KNU, vol. 48, pp. 5-11.
4. Halimovska I.V. (2016) Ecological tourism as a factor in the development of modern society. Gumanitarny visnyk ZDIA, vol. 67, pp. 89-96
5. Pimenov V.G. (2018) Development of ecological tourism in Ukraine: main concepts, problems, current state. Visnyk HDAK, vol. 52, pp. 198-208
6. Vyshnevsky V.I. (2015) Ecologichybyq turizm [Ecological tourism], Kyiv: Interpres LTD, 140p.
7. Methodical materials for the implementation of the educational module “BASES OF STRATEGIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN UKRAINE” [Electronic resource]: United Nations Development Program in Ukraine. – Mode of access: http://www.sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/metod_materialy_do_modulyu.pdf
8. Statystrychny buleten Ukrainy “Zapovidnuku ta nacionalni pryrodni parky Ukrainy” [Electronic resource]: Dergavna slugba statystryky Ukrainy. – Mode of access: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_zpar_bl.htm

Lysenko V.V.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Senior Lecturer at Department of Management
Kharkiv Institute of Finance
of Kyiv National University of Trade and Economics

Lysenko V.P.

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor
Professor of Information Technology, Consulting and Tourism Department
Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Docuchaev

Piddubna L.V.

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor
Senior Lecturer at Department of Economic
and Mathematical Methods and Information Technology
Kharkiv Institute of Finance
of Kyiv National University of Trade and Economics

ECOLOGICAL TOURISM IN UKRAINE: TRENDS IN MANAGEMENT AND DEVELOPMENT

Increasing attention to the development of ecological tourism in Ukraine is due to the high tourist potential, which is used in the majority of regions poorly. Statistics indicate the imbalance of tourist flows of international and domestic tourism. According to official statistics in 2016, the share of Ukrainian citizens who travelled abroad with the help of subjects of tourist activity of Ukraine was about 80.8%, while the similar indicator for domestic tourists was only 17.8%, for comparison in developed countries, the share of domestic tourism accounts for 80-90% of trips.

Priority tasks of development of ecological tourism in the country are: training of qualified specialists for the industry; development of a wide assortment of new ecotourism products; use of flexible pricing policy; assistance of the state in promoting ecotourism products to the world market; joint work of regional authorities and local self-government in the management of the development of ecological tourism in regional objects; attraction of domestic and foreign investments, motivating their participation, for example, simplification of tax burdens or the aspirations of business people to participate in the development of the region.

Ecological tourism today is a complex interdisciplinary direction, which provides the interconnection of interests of tourism, culture, and ecology. Ukraine, with its powerful recreational resources, can become one of the most attractive countries not only in Europe but also in the world, if it develops and implements a strategy of nature-oriented tourism, ecotourism. As a result of the development of ecotourism, the natural beauty of the unique territories of the country will remain. In addition, revenues from eco-tourism will contribute to the development of the economy. A rational use of natural and cultural-historical tourist resources will avoid many negative consequences of mass tourism. But to preserve the monuments of nature, mankind must learn to communicate with it democratically. Do not forget that promoting a careful attitude to nature is necessary always and everywhere. So, we must begin with a competent system of managing the country's ecological and tourist resources and educating an adequate civil society.